

Повідайчик Оксана Степанівна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Штимак Анатолій Юрійович

*старший викладач кафедри системного аналізу та теорії оптимізації
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті досліджується проблема застосування дослідницького підходу як методологічної основи підготовки фахівців у вищій школі. Встановлено, що дослідницький підхід у навчанні – це комплекс педагогічних цілей, які спрямовані на розвиток готовності студентів до науково-дослідницької роботи через її реалізацію у навчальному процесі. Науково-дослідницьку роботу визначено як особливий вид інтелектуально-творчої діяльності студентів, який виникає в результаті функціонування індивідуальних механізмів пошукової активності і передбачає самостійне дослідження, спрямоване на теоретичне й експериментальне вивчення явищ і процесів, обґрунтування фактів, виявлення закономірностей за допомогою методів наукового пізнання. Обґрунтовано, що науково-дослідницька підготовка майбутніх фахівців є більш ефективною якщо вона розпочинається з перших курсів і триває протягом усього періоду навчання у вищій школі.

Ключові слова: *дослідницький підхід, професійна підготовка, науково-дослідницька робота, творча діяльність, вища школа.*

В статье исследуется проблема применения исследовательского подхода как методологической основы подготовки специалистов в высшей школе. Установлено, что исследовательский подход в обучении - это комплекс педагогических целей, направленных на развитие готовности студентов к научно-исследовательской работе путем ее реализации в учебном процессе. Научно-исследовательскую работу определено как особый вид интеллектуально-творческой деятельности студентов, который возникает в результате функционирования индивидуальных механизмов поисковой активности и предполагает самостоятельное исследование, направленное на теоретическое и экспериментальное изучение явлений и процессов, обоснование фактов, выявление закономерностей с помощью методов научного познания. Обосновано, что научно-исследовательская подготовка будущих специалистов

является более эффективной если она начинается с первых курсов и продолжается в течение всего периода обучения в высшей школе.

Ключевые слова: исследовательский подход, профессиональная подготовка, научно-исследовательская работа, творческая деятельность, высшая школа.

Oksana Povidaychyk, Anatoliy Shtymak. Research approach as a methodological basis for professional training of specialists in higher education.

The purpose of the article is to substantiate the research approach as a methodological basis for the training of specialists in higher education. The methodology of the study included acquaintance with scientific sources on this problem, selection and systematization of theoretical material, analysis of categorical apparatus, observation of the educational process in higher education institutions, generalization of results. The scientific novelty of the article is to substantiate the necessity of introducing the methods of scientific research into the process of educational cognition at all its stages, gradual complication of the tasks set, changing the nature of students' activities from cognitive (reproductive assimilation of knowledge in junior courses) to creative (conducting independent researches in senior courses). The practical importance of the work lies in the fact that certain provisions and recommendations of the study can be used in the development of educational programs and curricula for training of specialists in higher education. It is established that the research approach in teaching is a set of pedagogical goals that are aimed at developing of students' readiness for scientific research activities through its implementation into the educational process. Scientific research work is defined as a special type of intellectual and creative activity of students, which arises as a result of the functioning of individual mechanisms of search activity and involves independent research, aimed at theoretical and experimental study of phenomena and processes, substantiation of facts, identification of patterns through methods of scientific cognition. It is found that the scientific research work is divided into activities that: are regulated by curricula (study of professional and special (scientific research) disciplines, implementation of coursework, qualification works, practice); are performed outside the educational process (work in scientific circles, problem groups, participation in competitions of scientific works, subject olympiads, conferences, preparation and publication of articles, volunteer activity, participation of students in scientific research projects, including international ones etc.). It is substantiated that the scientific research training of future specialists is more effective if it starts from the first year of studying and lasts throughout the whole education period in the high school.

Key words: research approach, professional training, scientific research work, creative activity, high school.

Постановка проблеми. В сучасних умовах професійна підготовка в закладах вищої освіти набуває нових, пошуково-дослідницьких рис, у зв'язку з чим з'являється необхідність переорієнтації процесу засвоєння знань, умінь і навичок студентів на організацію науково-дослідницької діяльності майбутніх фахівців. Відтак актуалізується доцільність застосування дослідницького підходу, який є важливим засобом формування в студентів наукового світогляду, розвитку мислення, пізнавальної активності, готовності до науково-дослідницької

діяльності. Дослідницький підхід забезпечує взаємозв'язок між змістом навчального матеріалу, формами і методами навчання та зумовлює організоване засвоєння досвіду творчої діяльності і формування вмінь застосування знань на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз джерельної бази засвідчує наявність глибокого інтересу вітчизняних і зарубіжних науковців до проблеми професійної підготовки фахівців загалом і соціальних працівників зокрема. Так, питання філософії освіти та підготовки фахівців у вищій школі досліджують В. Андрущенко, Б. Вульфсон, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кравець, В. Кремень, Н. Ничкало, Б. Саймон, М. Уліз, В. Чайка. Деякі аспекти науково-дослідницької підготовки фахівців різних професійних галузей у закладах вищої освіти вивчають О. Артеменко, Н. Гомеля, Ю. Лавриш, О. Набока, І. Сенча, Л. Сущенко.

Метою даної статті є обґрунтування дослідницького підходу як методологічної основи підготовки фахівців у вищій школі.

Результати дослідження. Дослідницький підхід у навчанні використовується в педагогічній практиці тривалий час. Так, Я. А. Коменський зазначав, що «шлях до ефективного оволодіння знаннями лежить через самостійне спостереження і вивчення». Ж.-Ж. Руссо, впроваджуючи дослідницький підхід у процес навчання, вважав, що за допомогою доступних для розуміння питань можна розвинути розумові здібності особистості. Тільки через власне розуміння можна посправжньому навчитися нового» [1].

Зарубіжні науковці вважають, що дослідницький підхід: 1) є засобом пізнання науки і в той же час методом навчання; 2) може бути реалізований через застосування проблемно орієнтованого і проектного навчання, кейс-методу; 3) це вид активного навчання, яке реалізується через конкретні форми і має свої характеристики і ознаки; 4) це підхід, спрямований на розвиток дослідницьких умінь [2].

Вітчизняні вчені (В. Андрєєв, О. Антонова, Н. Гловін, М. Князян, Є. Кулик, В. Литовченко, Е. Мейман, С. Омельчук, В. Опанасенко, Л. Репета, О. Рогозіна та ін.) вважають, що дослідницький підхід у навчанні – це шлях ознайомлення студентів з методами наукового пізнання, важливий засіб формування у них наукового світогляду, розвитку мислення і пізнавальної самостійності, формування готовності до НДД у професійній діяльності.

Відповідно до означеного підходу, в традиційній освітній практиці набули широкого вжитку такі поняття, як:

- «дослідницька поведінка» – одна з фундаментальних форм взаємодії живих істот з реальним світом, спрямована на його пізнання, сутнісну характеристику діяльності людини [3];
- «дослідницький метод» – 1) метод залучення студентів до самостійних і безпосередніх спостережень, на основі яких вони встановлюють зв'язки предметів і явищ дійсності, роблять висновки, пізнають закономірності; 2) спосіб організації пошукової діяльності студентів, спрямованої на розв'язання нових проблем, навчання самостійного здійснення процесу пізнання. 3) адаптована з урахуванням закономірностей і принципів навчання система прийомів (правил) відповідних наукових методів пізнання, переважно самостійне застосування яких дає змогу студентам оптимально розв'язувати адекватні певному методів навчальні проблеми, виконувати навчально-дослідницькі завдання [4];
- «дослідницька активність» – творче ставлення особистості до світу, яке виявляється в мотиваційній готовності та інтелектуальній здатності до пізнання реальності через практичну взаємодію з нею, до самостійної постановки різноманітних дослідницьких цілей, до впровадження нових способів і засобів їхнього досягнення, отримання різних, в тому числі непрогнозованих результатів дослідження та їх застосування для подальшого пізнання [4] та ін.

Отже, узагальнюючи розглянуті позиції вітчизняних і зарубіжних авторів, доходимо висновку, що дослідницький підхід у навчанні – це комплекс педагогічних цілей, які спрямовані на розвиток готовності студентів до науково-дослідницької роботи (НДР) через її реалізацію у навчальному процесі.

Традиційно вважається, що НДР – це система методів, засобів і заходів для засвоєння студентами в процесі навчання різних етапів науково-інноваційного циклу, що включає фундаментальні й прикладні дослідження. НДР є одним із найважливіших засобів ефективної підготовки фахівців через оволодіння основами професійної творчої діяльності, методами, прийомами і навичками виконання науково-дослідних робіт, розвитку креативності, самостійності, здатності швидко орієнтуватися в соціально-економічних ситуаціях. Крім того, під НДР розуміють пошукову діяльність, яка виражається передусім у самостійному творчому дослідженні. Така діяльність спрямована на пояснення явищ і процесів, встановлення їх зв'язків і відношень, теоретичне й експериментальне обґрунтування фактів, виявлення закономірностей за допомогою наукових методів пізнання.

Вивчаючи проблему НДР студентів, Я. Логвинова виокремлює в ній два взаємопов'язані елементи: навчання елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості та наукові дослідження, що виконують студенти під керівництвом викладачів [5, с. 244].

Про значну роль НДР у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців зауважує також Г. Артемчук. Наукові інтереси і дослідницькі мотиви студентів у процесі НДР можна в цілому розподілити на етапи, в яких фахівці: вивчають методи наукового дослідження і адаптуються до нових умов навчання, виконуючи репродуктивні і репродуктивно-дослідницькі види діяльності; активно займаються навчально-дослідницькою діяльністю, виконуючи дослідницькі завдання в рамках самостійної роботи; беруть участь у навчальному дослідженні (за

значного збільшення обсягу самостійної роботи) та у виробничо-наукових розвідках [6].

Основними цілями ефективності НДР є підвищення якості професійної підготовки, формування у майбутнього фахівця здатності думати самостійно і творчо. Загалом їх можна сформулювати як: розвиток комплексу дослідницьких, експериментальних і теоретичних знань, вмінь і компетентностей; формування діалектичної логіки і наукового мислення; формування наукового світогляду і оволодіння методами наукового пізнання; формування професійного і культурного світогляду фахівця через інтеграцію освітнього і наукового прогресу; створення позитивної мотивації і стійкого інтересу до спеціальності, яка вивчається; прищеплення інтересу до науково-дослідної роботи і усвідомлення її суспільної значущості; вироблення навичок публічних виступів і участі у наукових дискусіях; осучаснення професійної підготовки в процесі оновлення змістової сторони освітнього стандарту тощо.

При цьому особливої цінності набувають такі соціально та особистісно значущі якості, як готовність до рішучих та цілеспрямованих дій, прагнення до самовдосконалення й творчого пошуку, до підвищення ефективності та якості педагогічної праці, до використання інтерактивних та інформаційних технологій.

Погоджуючись з В. Прошкіним, зауважимо: розглянуті позиції вітчизняних науковців не враховують, що значна кількість студентів, які не мають чітко виражених здібностей до науково-дослідної діяльності, можуть виявитися поза нею. На нашу думку, підготовка студентів до НДР в умовах ЗВО повинна відбуватися у вигляді системи, яка б передбачала: навчально-наукову діяльність, студентські наукові дослідження, а також реалізацію форм, методів і педагогічних умов, спрямованих на формування в студентів мотивації до наукових досліджень з опорою на індивідуалізацію навчального процесу [7].

При цьому в процесі впровадження НДР особлива увага повинна приділятися формуванню й корекції процесу засвоєння знань, розвитку пошуково-творчих здібностей та оцінюванню результатів навчально-пізнавальної діяльності.

Отже, узагальнюючи наукові підходи вітчизняних і зарубіжних науковців, НДР розуміємо як особливий вид інтелектуально-творчої діяльності студентів, який виникає в результаті функціонування індивідуальних механізмів пошукової активності і передбачає самостійне дослідження, спрямоване на теоретичне й експериментальне вивчення явищ і процесів, обґрунтування фактів, виявлення закономірностей за допомогою методів наукового пізнання [2].

Науково-дослідницька робота студентів у закладі вищої освіти – явище багатогранне як за конкретними цілями, так і за організаційними формами, змістом, типами зв'язку між основними компонентами педагогічного процесу. Зокрема, НДР розглядається як:

- науково-дослідницька робота студентів, яка відбувається в навчальний час, що вимагає посилення творчої спрямованості змісту навчальних дисциплін і створення комплексу завдань дослідницького спрямування;
- НДР, яка доповнює навчальний процес (передбачає індивідуальний підхід до наукових інтересів і здібностей студентів; різноманітний спектр позанавчальних форм дослідницької діяльності студентів; формування студентських наукових об'єднань (гуртків, проблемних груп); впровадження традиційних масових науково-практичних заходів; створення можливостей для студентських публікацій);
- науково-дослідницька робота, яка здійснюється в позааудиторний час (участь обдарованих студентів у наукових дослідженнях кафедри чи ЗВО, реалізації грантів, проектів тощо).

І. Зимня розподіляє НДР на дослідницьку діяльність, яка передбачена навчальним планом (реферат, курсова і дипломна роботи, практика), і науково-

дослідницьку роботу, яка здійснюється студентами за власною ініціативною [8, с. 11].

Ми будемо розглядати НДР як діяльність, яка:

- регламентована навчальними планами (вивчення фахових і спеціальних (науково-дослідницьких) дисциплін, виконання курсових, кваліфікаційних робіт, практика);
- виконується поза рамками навчального процесу (робота в наукових гуртках, проблемних групах, участь у конкурсах наукових робіт, предметних олімпіадах, конференціях, підготовка і публікація статей, волонтерська діяльність, участь студентів у науково-дослідницьких проектах, в тому числі міжнародних, та ін.).

Не менш важливим є завдання класифікації науково-дослідницької роботи залежно від самостійності її виконання (з власної ініціативи, під керівництвом викладача), складності виконуваних дослідницьких завдань, включення нових дослідницьких дій. Відповідно до цих критеріїв НДР розглядається як:

- навчально-дослідницька. Така НДР передбачає вивчення основ наукових досліджень, оволодіння необхідним обсягом дослідницьких дій і їх виконання під керівництвом і контролем викладача;
- науково-дослідницька (самостійна, за допомогою викладача). Передбачає визначення студентом конкретних цілей, постановку наукових завдань і пошук засобів і способів їхнього вирішення (самостійно чи з допомогою викладача);
- наукова діяльність (цей вид НДР здійснюється магістрами, аспірантами, докторантами). Передбачає пошук нового у науковому пізнанні, примноження системи теоретичних знань.

Підтримуючи позицію І. Зимньої, вважаємо, що НДР студентів відрізняється відповідно до освітнього ступеня навчання:

- освітній ступінь «Бакалавр» – передбачає самостійну навчально-дослідницьку роботу і науково-дослідницьку діяльність під керівництвом викладача;

- освітній ступінь «Магістр» – самостійну науково-дослідницьку діяльність (а також під керівництвом);
- освітній ступінь «Доктор філософії» – наукову діяльність [8].

У контексті нашого дослідження необхідно відзначити позицію завершеності кожного ступеня навчання конкретним результатом науково-дослідницької підготовки. Таким результатом є сукупність засвоєних знань, сформованих умінь і рівень самостійного, впевненого володіння ними при вирішенні дослідницьких завдань у різних соціально-професійних ситуаціях. Так, освітній ступінь бакалавра (базовий рівень вищої освіти) передбачає формування визначеного набору науково-дослідницьких дій, розвиток яких відбувається в процесі вивчення визначених навчальних дисциплін та позааудиторної діяльності і завершується написанням кваліфікаційної роботи, яка свідчить про рівень підготовленості бакалавра до виконання дослідницьких завдань.

Ми солідарні з позицію вчених (О. Байденко, Т. Дьячек, І. Зимньої та ін.) стосовно того, що бакалаврат (при правильній організації навчального процесу і, зокрема, НДР) є найбільш значущим соціально-професійним загальнокультурним ступенем вищої фахової освіти, оскільки: він найдоступніший у порівнянні з іншими формами навчання; це ступінь узагальнення, систематизації і послідовного продовження шкільної підготовки з урахуванням особистісної спрямованості на майбутню професію; це можливість набуття певного професійного досвіду [8, с.15].

Магістерський ступінь передбачає доповнення, розширення, поглиблення набутого на рівні бакалаврату досвіду (якщо це здійснюється в межах однієї спеціальності). Доповнення відбувається за рахунок засвоєння теоретико-методологічних основ наукової діяльності; розширення – в процесі застосування нових методів, способів дослідження, технологій обробки результатів; поглиблення здійснюється під час засвоєння змісту основних компонентів дослідницької роботи (проблеми, гіпотези та ін.). У магістратурі відбувається узагальнення основних способів пізнавальної, науково-дослідницької діяльності,

формується механізм перенесення цих способів у практичну сферу. Магістранти характеризуються більшою самостійністю, ініціативністю, пошуковою активністю. Підкреслимо, що науково-дослідницька підготовка на рівні бакалаврату і магістратури спрямована на розширення досвіду студентів, на їх професійно-особистісне зростання і тільки потім – на виробництво нових продуктів. В той же час наукова діяльність аспірантів спрямована повністю на здобуття нових знань та їх примноження. В цьому і вбачається суттєва різниця між науково-дослідницькою підготовкою майбутніх фахівців на різних ступенях, що зумовлює певні вимоги до її організації у вищій школі.

Зокрема, як відомо, на сьогодні у практиці вітчизняної вищої школи запроваджена і має широкий попит можливість «перехресного» навчання. В результаті цього магістрантами (аспірантами) можуть стати випускники інших, несуміжних фахів. Відповідно спостерігається різний початковий рівень готовності студентів до певного виду діяльності, що ускладнює логічне продовження його формування, розпочате на попередньому ступені. Також варто відзначити, що в сучасних умовах велика частка студентів вважає ступінь бакалавра (за будь-яким фахом) достатнім для професійної діяльності, і студенти завершують навчання на цьому рівні.

Враховуючи зазначене, а також очевидну актуальність науково-дослідницької підготовки фахівців різних професійних галузей у вищій школі, вважаємо, що основний її етап повинен відбуватися на рівні бакалаврату (починаючи з першого курсу) і характеризуватися цілісністю та системністю, що передбачає впровадження певних форм, методів, засобів навчання, педагогічних умов тощо. На рівні магістратури і аспірантури, як уже було зазначено, відбуватиметься поглиблена підготовка майбутніх фахівців до наукової діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідницький підхід передбачає впровадження методів наукового дослідження в процес навчального пізнання на всіх його етапах (від сприйняття до застосування на практиці) та

визначає способи організації навчальної і позанавчальної дослідницької діяльності студентів. Науково-дослідницька підготовка майбутніх фахівців є більш ефективною якщо вона розпочинається з перших курсів, робота студентів базується на поступовому ускладненні поставлених завдань, а характер їхньої діяльності змінюється від пізнавальної (репродуктивне засвоєння знань на молодших курсах) до творчої (проведення самостійних досліджень на старших курсах). Перспективами подальших розвідок є розробка і впровадження комплексних технологій науково-дослідницької підготовки фахівців; створення у ЗВО креативно-дослідницького середовища, яке сприяє становленню особистості фахівця-дослідника.

Список використаних джерел

1. Коменский Я., Локк Д., Руссо Ж., Песталоцци И. Педагогическое наследие. Москва: Педагогика, 1989. 416 с.
2. Повідайчик О.С. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2019. 570 с.
3. Савенков А. И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению. Москва: Ось-89, 2006. 480 с.
4. Алексюк А.М. Загальні методи навчання в школі. Київ: Радянська школа, 1981. 206 с.
5. Логвинова Я. Науково-дослідницька робота студентів як умова формування екологічної компетентності майбутнього викладача біології. *Гірська школа українських Карпат*. 2013. №8-9. С. 84–86.
6. Артемчук Г.І., Курило В.М., Кочерган П.М. Методика організації науково-дослідної роботи: навч. посіб. Київ: Форум, 2000. 271 с.

7. Прошкін В. Основні підходи до визначення поняття «науково-дослідна робота студентів». *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2009. №2 (5), С. 114–117.
8. Зимняя И. А. Исследовательская деятельность студентов в вузе как объект проектирования в компетентностно-ориентированном обучении. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2010. 41 с.

References

1. Komenskij Ja., Lokk D., Russo Zh., Pestalocci I., 1989. Pedagogicheskoe nasledie [Pedagogical heritage]. Moskva: Pedagogika.
2. Povidaichyk O.S., 2019. Teoriia i praktyka pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do naukovo-doslidnytskoi diialnosti [Theory and practice of preparing future social workers for research activities]. (Unpublished doctoral dissertation). Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ternopil.
3. Savenkov A. I., 2006. Psihologicheskie osnovy issledovatel'skogo pohoda k obucheniyu [Psychological foundations of a research approach to learning]. Moskva: Os-89.
4. Aleksiuk A.M., 1981. Zahalni metody navchannia v shkoli [General methods of teaching at school]. Kyiv: Radianska shkola.
5. Lohvynova Ya., 2013. Naukovo-doslidnytska robota studentiv yak umova formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti maibutnoho vykladacha biolohii [Students' research work as a condition of formation of ecological competence of future teacher of biology]. *Mountain school of the Ukrainian Carpathians*, 8–9, p. 84–86.
6. Artemchuk H.I., Kurylo V.M., Kocherhan P.M., 2000. Metodyka orhanizatsii naukovo-doslidnoi roboty [Methods of organization of research work]. Kiev: Forum.

7. Proshkin V., 2009. Osnovni pidkhody do vyznachennia poniattia «naukovo-doslidna robota studentiv» [Basic approaches to defining the concept of «student research work»]. *Scientific treasury of education of Donetsk region*, 2(5), p. 114–117.
8. Zimnyaya I. A., 2010. Issledovatelskaya deyatelnost studentov v vuze kak obekt proektirovaniya v kompetentnostno-orientirovannom obrazovanii [The research activity of students at a university as an object of design in a competency-based education]. Moscow: Research Center for the Problems of Quality Training.